

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В УМОВАХ СКАУТСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

У статті окреслено поняття соціалізації, скаутингу та скаутського руху, проведено теоретико-методичний аналіз особливостей соціалізації дітей та молоді в умовах скаутських організацій. Проаналізовано специфіку методів, символів скаутського руху, які є основними показниками діяльності скаутських організацій.

Ключові слова: соціалізація, скаутинг, рух, скаутський рух, виховання, скаутський метод.

В статті обозначены понятия социализации, скаутинга и скаутского движения, проведен теоретико-методический анализ особенностей социализации детей и молодежи в условиях скаутских организаций. Проанализирована специфика методов, символов скаутского движения, которые являются основными показателями деятельности скаутских организаций.

Ключевые слова: социализация, скаутинг, движение, скаутское движение, воспитание, скаутский метод.

Соціальне становлення особистості людини проходить в продовж усього життя і в різних соціальних групах. Сім'я, шкільний клас, студентська група, колектив колег, компанія однолітків – це все соціальні групи, які складають найближче оточення індивіда і які виступають в якості носіїв різноманітних норм і цінностей. Такі групи, які задають систему зовнішньої регуляції поведінки індивіда, називаються інститутами соціалізації.

В самому широкому сенсі поняття соціалізації трактується як процес і результат соціального розвитку людини. І.С. Кон вважав, що соціалізація являє собою поєднання всіх соціальних і психологічних процесів, під впливом яких індивід засвоює систему знань, норм і цінностей, яка дозволяє йому функціонувати в якості повноправного члена суспільства. Суть процесу соціалізації полягає в тому, що особистість поступово засвоює соціальний досвід і використовує його для адаптації до соціуму. Таке засвоєння проходить стихійно і цілеспрямовано. Цілеспрямованість визначається зусиллями сім'ї, школи різноманітних громадських організацій. Стихійність – багатоманітними аспектами суспільного життя, свідком яких є людина.

У процесі соціалізації формуються соціальні якості, цінності, знання,

навички людини. Крім того, відбувається перетворення природжених, природних рис, а також засвоєння людиною елементів культури, соціальних норм та цінностей, які існують у суспільстві.

Інститути соціалізації реалізують свої функції по відношенню до суспільства, іншим соціальним інститутам, різноманітним соціальним прошаркам і по відношенню до конкретної особистості. В цілому інститути, механізми, суб'єкти соціалізації являють собою особливу структуру соціальної системи суспільства, де службова роль одного з елементів систем по відношенню до інших визначає залежність, при якій зміни в одній частині являються похідними від змін у іншій частині. Сам же процес соціалізації індивідів являється головним механізмом, який забезпечує нормальне функціонування соціальної системи.

Скаутинг є добровільним, не політичним виховним рухом для дітей та молоді, відкритим для всіх, незалежно від їх походження, расової приналежності та віросповідання, який відповідає цілі, принципам і методу, розробленими засновником руху.

Рух – означає серію організованих заходів які здійснюються в залежності від цілі. Рух, таким чином залежить від обов'язкової поставленої цілі, яку потрібно досягнути, так і визначеної організації діяльності необхідної для досягнення цілі [5, с. 23].

Скаутинг як рух можна охарактеризувати так:

1. Рух передбачає єдність. Єдність постає у результаті певної цілі, спільних цінностей та загальної виховної методики, які разом формують серед членів руху відчуття спільної належності та за допомогою яких вони можуть ототожнити себе з рухом. Щоб гарантувати єдність скаутського руху, його цілі, принципи та метод схвалені у всьому світі його членами та чітко визначені на світовому рівні у Конституції Всесвітньої організації скаутського руху.

2. Рух має бути динамічним. Рух за своїм визначенням передбачає еволюцію, він не може бути статичним. В середині руху еволюція – це засіб досягнення цілі чи виконання завдань, яким рух має вірний. Як рух, скаутинг діє задля досягнення мети, якою є виховання дітей та молоді на основі певних ідей чи цінностей – його принципів – та відповідно до чітко визначеної методики – скаутського методу. Цілі, принципи та метод скаутського руху, тобто його фундаментальні принципи, універсальні, незмінні та поєднують усі елементи руху. Тим не менш, ґрунтуючись на тому, що це рух, він має бути на всіх рівнях завжди здатним змінювати свій підхід, бути гнучким у контексті своєї роботи, щоб досягти своєї цілі, але скаутський рух існує не окремо, а в суспільстві, що постійно зазнає змін. Такий дуалізм – необхідність бути вірним своїм фундаментальним принципам і водночас бути гнучким та динамічним щодо методів роботи – особливість скаутського руху.

3. Рух передбачає організацію. Рух передбачає певну організацію та структуру для її забезпечення, а не лише динамічний процес, спрямований на досягнення цілі. Варто зважити на те, що якщо в

середині руху організація чи структура, як і зміни, - це потреба, то вона так само, як і зміни, не є ціллю, а натомість засобом досягнення цілей руху. У скаутському русі, як і в будь-якому іншому, організації та структури завжди мають бути спрямовані виключно на виконання завдань руху, в іншому разі їх усунення не може бути виправданим. Оскільки скаутинг – це рух, організація має бути динамічною та гнучкою, щоб повсякчас була можливість здійснення цілі на тлі швидких та природних суспільних змін.

Добровільний характер скаутинг підкреслює той факт, що члени скаутського руху вступають у нього добровільно, з власного бажання, і тому що вони усвідомлюють та згодні з його фундаментальними принципами. Це відноситься як для дітей, молоді так і для дорослих.

Як виховний рух скаутинг є неполітичним, тому що він не втягнений у боротьбу за владу, яка є основою політики і зазвичай віддзеркалюється в системі діяльності політичних партій. Тим не менш, це не означає, що скаутинг повністю ізольований від політичних реальностей в умовах будь-якої країни:

По перше, скаутинг – це рух, ціль якого розвивати громадянську відповідальність, а громадянське виховання не може здійснюватися без розуміння політичного життя країни;

По друге, скаутинг – це рух, який ґрунтується на визначених принципах фундаментальних законів та переконань, які, в свою чергу, обслуговують політичні переконання членів руху.

Виховний рух – це, безперечно, сутнісна характеристика скаутинг. В самому широкому сенсі терміна виховання може бути визначеним як процес, направлений на всебічний розвиток можливостей особистості.

Слово «виховання» зазвичай асоціюється зі шкільною системою, яка, тим не менш, являє собою тільки одну із форм виховання. Визначення, прийняте в ЮНЕСКО, відображає три види виховання:

- Формальне виховання – це навчально-виховна хронологічна окреслена система, що має ієрархічну структуру та наявна у будь-яких навчальних закладах, починаючи від дошкільних і завершуючи вищими навчальними закладами.

- Неформальне виховання – процес, за допомогою якого особистість здобуває соціальні установки, цінності, вміння та знання зі свого повсякденного досвіду (родина, друзі, однолітки, засоби масової інформації) та під впливом інших соціальних чинників.

- Позаформальне виховання – це організована виховна діяльність, наявна поза прийнятою нормальною системою, та призначена для певного кола вихованців із певними виховними цілями [4, с. 245].

Скаутинг належить до категорії позаформального виховання, оскільки діюча поза формальною навчально-виховною системою, він є організованим інститутом, що має виховну мету і спрямований на певне коло учасників.

Скаутинг необхідно чітко відрізнити від чисто розважального руху, хоча в деяких частинах світу існує тенденція до такого його сприйняття. Не зважаючи на важливість розважальних заходів в скаутинг, вони можуть сприйматися як засіб досягнення цілі, але не як ціль сама по собі.

Виховання необхідно також відрізнити від процесу засвоєння спеціальних знань та навичок. Виховання передбачає розвиток розумових можливостей – «вчитися знати», «вчитися пізнавати» і розвиток позицій – «вчитися бути», в той час як процес засвоєння спеціальних знань та навичок відомий як «вчитися робити».

Перші два аспекти являються базовими для скаутського руху, в той час як засвоєння спеціальних знань та навичок виступає як засіб для досягнення мети.

В відповідності до задуму Баден Пауела, таким чином, формується сама важлива мета в скаутській підготовці – виховувати, але не вчити, так як виховувати, означає залучати дітей та молодь до того, щоб вони вчилися для самих себе, з власного бажання, речам які сформують їх характер.

Скаутинг звертається до молодих людей, він являється молодіжним рухом, роль дорослих в якому закладається в тому, щоб допомогти молоді в досягненні цілей скаутингу. У скаутингу не має вікових правил, що стосується вікового діапазону молоді, на яку спрямована його виховна пропозиція. Кожна національна скаутська організація визначає відповідний для неї віковий діапазон [2, с. 69 – 70].

Мета скаутського руху – зробити внесок у розвиток потенціалу особистості як автономної, готової допомагати іншим, відповідальної та ідеальної людини, та члена спільноти. Розкрити їх інтелектуальний, суспільний та духовний потенціал як індивіда, як відповідальних громадян і як членів місцевих, національних і міжнародних спільнот.

Таке визначення мети відображає переважно виховний характер руху, який орієнтований на повний розвиток особливостей особистості. Один із основних принципів виховання розкривається в тому що різноманітні складові людської особистості – психологічна, інтелектуальна, суспільна і духовна – не можуть бути розвинені ізольовано одна від одної. Процес розвитку особистості за своїм визначенням являється інтеграційним.

Скаутинг є одним із багатьох факторів, які сприяють розвитку дітей та молоді, і сам по собі не може замінити сім'ю, школу, релігійні чи інші соціальні інститути, його слід сприймати як рух, які доповнює виховний вплив цих інститутів.

Концепція виховання відповідальних громадян являється одним із основних напрямків скаутингу і має сприйматися в широкому контексті.

Особистість являється, перш за все, індивідом і він інтегрований в спільноту індивідів на своєму рівні яка виступає частиною більш

широких структур «район, область, штат і т.п.», всього, що складає суверенну державу чи країну, які в свою чергу являються членами міжнародної спільноти. Відповідальний громадянин має усвідомлювати свої права та обов'язки по відношенню до різноманітних спільнот, до яких він належить.

Принципи скаутського руху – це основні закони та переконання, яким необхідно слідувати для досягнення мети. Вони уособлюють ідеал, бачення суспільства та кодексу поведінки для всіх його членів. Принципи – це не абстрактні поняття, вони проникають в усі аспекти скаутського руху та визначають спосіб життя його членів.

Скаутинг ґрунтується на трьох принципах: «обов'язок перед Богом», «обов'язок перед іншими» і «обов'язок перед собою».

Перший принцип визначає відношення особистості до духовних цінностей життя, другий – відношення особистості до суспільства, третій – обов'язок особистості перед собою.

Обов'язок перед Богом визначає взаємостосунки особистості з духовними цінностями життя, основоположна віра в силу, вищу за людство.

Концепція божественної сили являється базовою в скаутському русі. Весь виховний підхід скаутинг закладається в тому, щоб допомогти молодим людям і дітям усвідомлювати матеріальний світ, здійснювати пошук духовних цінностей життя.

Обов'язок перед іншими визначається як «Вірність своїй країні в гармонії з розвитком світу, взаєморозуміння і співпрацю на місцевому, національному і міжнародному рівнях. Участь у розвитку суспільства з визнанням і повагою гідності співвітчизників і цілісності природного світу».

З часу свого зародження скаутинг надає важливість сприяння розвитку почуттів братерства і взаєморозуміння серед молоді усіх націй. Численні міжнародні зустрічі молоді є основним зовнішнім проявом результатів використання засобів для досягнення цієї мети, яка досягається, насамперед, щоденними заходами щодо скаутської програми [3, с. 65].

Друге положення - «участь у розвитку суспільства» відображає основний принцип служби іншим, викладений доступною мовою. По-перше, згідно з філософією засновника, служба сприймається в більш широкому сенсі, ніж внесок у розвиток суспільства. По-друге, це розвиток не може досягатися будь-якою ціною, воно повинно ґрунтуватися на повазі гідності людини і цілісності природи.

Концепція поваги гідності людини є основоположним принципом міжнародного співтовариства, і вона відображена у Всесвітній Декларації прав людини. Можна зробити висновок, що кожна дія, у рамках скаутингу, повинна ґрунтуватися на повазі людської особистості.

Концепція цілісності природного світу відображає ідею збереження

природи, яка завжди була головною для скаутингу. Вона говорить, що життєвий простір людства на Землі і всі, хто живе на ній, організми в сукупності представляють екологічне ціле, взаємозалежну систему і що кожне втручання в будь-яку з її частин відгукується у всій системі.

Ця концепція передбачає, що при досягненні мети розвитку особистість не повинна використовувати природні ресурси таким чином, щоб могла бути порушена стабільність і гармонія природного світу.

Борг по відношенню до себе визначається як «відповідальність людини, котра докладає всіх можливих зусиль, спрямованих на розвиток власного потенціалу».

Скаутинг, таким чином, ґрунтується не тільки на принципах «обов'язку перед Богом» і «обов'язку перед іншими», але й також на принципі, який передбачає, що людина має бути відповідальною за розвиток своїх власних здібностей.

Це положення знаходиться в повній відповідності з виховною метою скаутського руху, яке зорієнтоване на надання допомоги молодій людині у розвитку його потенціалу - процес, який можна назвати «розкриття» особистості.

В цьому відношенні роль Обіцянки і Закону є основоположною. Розглянуті вище принципи духовного, громадського і особистого аспектів складають фундаментальні закони і переконання, на яких ґрунтується скаутинг.

У зв'язку з цим програма діяльності всіх скаутських асоціацій повинна надавати максимальні можливості для розвитку молоді і дітей на основі цих принципів.

З часу зародження скаутського руху основним підходом для формування в доступній і привабливій формі даних принципів завжди були Обіцянка і Закон.

Скаутську обіцянку: «Клянусь моєю честю, що я зроблю все від мене залежить, щоб виконати мій обов'язок перед Богом та моєю країною, допомагати іншим в будь-який час, підкорятися Скаутському закону».

Як і будь-яка громадська організація, скаутські організації мають власні закони, традиції, атрибути, символіку тощо.

Закон скаутизму відображає ідеали, до яких слід прагнути в будь-якій діяльності. Дотримуючись скаутського закону, скаут зростає справжнім громадянином. Скаутський закон є основою, на якій будується весь скаутський рух:

1. Честі скаута потрібно довіряти.
2. Скаут вірний.
3. Обов'язок скаута - бути корисним і допомагати іншим.
4. Скаут - друг всім і брат кожному скауту.
5. Скаут ввічливий.
6. Скаут - друг тварин.
7. Скаут підкоряється своїм батькам, а також наказам керівника

патруля, скаут-майстра.

8. Скаут усміхається і не сумує за будь-яких труднощів.

9. Скаут ощадливий.

10. Скаут чистий у думках, словах і справах [1, с. 64].

У цьому відношенні вихідний текст Обіцянки і Закону, сформульований засновником скаутського руху, є джерелом, до якого корисно звертатися, тому що він містить основоположні положення скаутингу.

Разом з тим слід особливо підкреслити, що оригінальний текст обіцянки і закону був складений для молоді в Англії на початку ХХ століття. Кожна національна асоціація повинна подбати про те, щоб її обіцянка і закон були сформульовані сучасною мовою, адаптовані до специфіки культури і суспільного розвитку, зберігаючи при цьому свою повну відповідність фундаментальним принципам.

Основною традицією скаутів України, як і всього світу, незмінно залишається надання обіцянки як підґрунтя всіх відносин у скаутингу. Вступаючи до організації, скаути урочисто обіцяють робити все, що від них залежить, щоб виконати обов'язок перед Богом і Батьківщиною; допомагати ближнім; жити за Законом скаутів.

Міжнародний символ скаутингу - квітка геральдичної лілії. Її зображали на старовинних картах мореплавців, щоб указати розташування частин світу (центральна пелюстка указувала на північ). Такої самої форми надавали наконечникам стріл і списів давніх воїнів. Тобто лілія здавна була знаком сміливих і відважних людей, яким, звичайно, прагне стати і кожний скаут. Лілія також є символом чистоти - вона ніколи не ростиме у водоймі з брудною водою. Ця волелюбна квітка, будучи зірваною, одразу загине, тому що не зносить неволі. Таким повинен бути і скаут: сміливим, сильним, волелюбним, чистим у своїх думках і справах.

Скаутський знак - три пальці правої руки, піднесені догори, означають три частини скаутської обіцянки: виконати обов'язок перед Богом; допомагати ближнім; жити за Законом скаутів. Кисть правої руки знаходиться на рівні голови і трохи відведена убік. Знак скаутизму нагадує, що сильний завжди захищає слабкого (великий палець прикриває мізинець), а молодший підкоряється старшому.

Скаутський салют віддають правою рукою, торкаючись до правого боку козирка головного убору або, якщо скаут у береті, середини правої брови, або, якщо він у скаутському капелюсі, краю полів капелюха з правого боку. Разом із салютом скаути всього світу використовують скаутське рукостискання: скаут вітається зі скаутом лівою рукою, при цьому мізинець злегка зігнутий і відведений убік. Під час офіційних зустрічей скаутів, разом з рукостисканням лівою рукою, скаут може віддавати салют, однак лише в тому разі, якщо він одягнутий у повну

скаутську форму.

Скаутська форма, як і салют, є однією з перших традицій скаутингу. Під час подорожей або тренувань скаут не повинен боятися забруднити одяг. В урочистих же випадках він має відчувати себе впевнено і святково. Усім цим вимогам і відповідає уніформа скаутів: довгі шорти або брюки, формена сорочка, галстук скаута, головний убір і гольф. Форма, розроблена Р. Баден Пауеллом, майже не змінилася і нині.

Скаутський рух у своїй діяльності використовує специфічну систему засобів, дій, які використовуються для досягнення мети скаутингу. Скаутський метод визначається як система прогресивного виховання через:

- Дотримання Обіцянки та Закону. Через Обіцянку і Закон молода людина долучається, до того ж за власним бажанням, до певного кодексу поведінки и бере на себе перед обличчям своїх однолітків відповідальність бути вірним даному слову. Обіцянка і Закон – це перший символічний крок в процесі самовиховання.

- Символічна основа. Скаутська символіка відображає основні ідеї і цінності Скаутингу. Скаутська символіка сприяє створенню оточення, атмосфери, яка об'єднує скаутів у будь-якому регіоні, різної національної приналежності у єдину групу. Ототожнення себе зі згуртованою скаутською групою стимулює згуртованість і солідарність скаутів, сприяє їх соціалізації.

- Навчання через справу. Навчання через справу значить розвиток як результат власного досвіду на відміну від суто теоретичного навчання. Воно відображає активний шлях набуття молодою людиною знань та вмінь. Діяльність – це спосіб отримання скаутського досвіду. Це дозволяє розкривати і практично втілити на практиці якості, навички і знання.

- Членство в малих групах (наприклад, патруль), що включає прогресивне відкриття і поняття відповідальності та підготовки до самоконтролю під керівництвом дорослих, спрямованому на розвиток характеру і придбання знань, впевненості в собі, надійності і здатності, як до співпраці, так і до керівництва (під керівництвом дорослих);

- Приклад дорослих. Підтримка дорослими передбачає добровільне виховне партнерство дорослих лідерів і скаутів, що засноване на взаємоповазі, довірі та усвідомленні один одного унікальними особистостями. Скаути і дорослі лідери спільно приймають рішення, що стосуються життя групи. Рішення приймаються в ході діалогу і є результатом компромісів. При цьому, дорослі вчиняють так, як закликають вчиняти скаутів.

- Прогресивні і стимулюючі програми різноманітних заходів, засновані на інтересах учасників, включаючи ігри, корисні навички і

службу на благо суспільства, що розвиваються переважно на відкритому повітрі і в прямому контексті з природою.

Таким чином, скаутський метод - це система прогресивного самовиховання, яке досягається як результат дії комбінацій елементів.

Отже, можна сказати, що соціалізація – це процес засвоєння людиною основних елементів культури: символів, цінностей, норм. На основі цього засвоєння в ході соціалізації відбувається формування соціальних якостей, властивостей, діянь, умінь, завдяки яким людина стає повноправним учасником соціальної взаємодії. З раннього дитинства людину оточують люди, які передають їй навички та вміння взаємодії з суспільством.

Скаутинг як міжнародний неполітичний молодіжний рух, який своєю метою ставить підтримку молоді в її фізичному, розумовому і духовному розвитку людини, таким чином, щоб вона могла відігравати важливу роль у суспільстві. Його членами є діти, підлітки та дорослі, які добровільно приймають скаутську обіцянку, підкоряються і слідуєть скаутським законам і методу.

Список використаних джерел

1. Бондарь Л.А. Всемирная Организация Скаутского Движения Что есть скаутинг. Книга для скаутского лидера – Женева, Швейцария 1992 г. – 110с.
2. Молодіжний рух в Україні: довідник. Ч. 1. – К.: Столиця, 2003. – 252 с.
3. Мудрик А.В. Социальная педагогика : учеб. для студ. пед. вузов / Мудрик А.В.; под ред. В.А. Сластенина. – М. : Академия, 1999. – 184 с.
4. Решетников О. Пособие для лидеров возрастной группы скаутов / Решетников О., Шкрябин А. / Регион. Бюро Евразии Всемирного Скаутского Бюро. – К. : Конус-Ю, 2008. – 304 с.
5. Сутнісні характеристики скаутингу. – Всесвітня Організація Скаутського Руху. ВМГО «Національна Організація Скаутів України»/ Пер. з рос. М.Петрова – К.: 2012. – 36 с.

The article outlines the concept of socialization, Scouting and the Scout Movement, the theoretical-methodological analysis of the characteristics of the socialization of children and youth in scouting organizations. Analysis of specific methods, Scouting symbols, which are key indicators of scouting organizations.

Keywords: socialization, scouting, movement, Scouting, education, Scout method.

Отримано 19.9.2013